

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع:

نقد و بررسی کتاب های دین و زندگی

تهیه و تنظیم:

محمد نامور

شهرستان درگز

سال تحصیلی 88 - 87

بارها این بیان خداوند را شنیده ایم که ((إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْلَمُونَ الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ أُجْرًا كَبِيرًا)) و نیز خوانده ایم: ((و نُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ)) ملاحظه می شود که هدایت گری و رحمت و تربیت و شفای قرآن مختص به دوره و زمان و مکان خاصی نیست. همه نسلها به آن نیازمند هستند. تعالیم قرآن (دین و زندگی) باید با توجه به اقتضای سنین و نیاز افراد و با شیوه ای جذاب عرضه گردد تا رحمت و شفا بخشی آن برای همه ظاهر گردد.

درس دین و زندگی در واقع بر علوم دیگر جهت می دهد و نشان می دهد که علمی که می آموزیم از کجا منشا گرفته است. کسانی که این منشا و سرچشمه را نتوانستند به خوبی دریابند، متأسفانه از علم خودشان هم استفاده درستی نتوانسته اند بکنند. درس دین و زندگی، درس زندگی است که اگر کسی آنرا نیاموزد، برای علمش هم نمی توانیم ارزشی قائل شویم.

تعلیم و تربیت باید زمینه را برای اطاعت از خداوند، اعتماد به او و تسلیم در برابر خواسته های او فراهم آورد تا دانش آموز در طول عمر خود، اوامر و نواهی الهی را پذیرا باشد و بداند که این اوامر و نواهی بر اساس مصالحی است که کمال و رشد او را تضمین می کنند. زیرا از سوی کسی است که خالق و بهترین مربی اوست. پس باید به خدا عشق ورزد و او را مقصد و محبوب خود بداند و بکوشد با رضایت خاطر کاری را که محبوب می پسندد، انجام دهد و از آن چه او دوست ندارد دوری کند.

بی شک کتاب های درسی، مخصوصاً درس دین و زندگی، با رعایت اصول مندرج در برنامه ی تعلیم و تربیت دینی دوره ی متوسطه، می تواند نقش بسزایی در رسیدن به این جایگاه ارزشمند داشته باشد.

با توجه به این که از چهار سال قبل، کتاب دینی دوره ی متوسطه با تغییراتی به کتاب ((دین و زندگی)) تبدیل شده، کتاب دین و زندگی به گونه ای نوشته شده است که از دانش آموز می خواهد که در آموختن آن، حضور فعال و پویا داشته باشد، توان فکری خود را به کار گیرد، احساس خویش را بیان کند، خلاقیت هلی ادبی و هنری خود را نشان دهد.

همه کتابها به طور کلی تقسیم بندی های مختلفی دارند؛ برخی از چند فصل و برخی از چند بخش که هر بخش دارای چند فصل است که این تقسیم بندی بیانگر ارتباط منطقی میان آن هاست. یکی از ویژگی های کتاب دین و زندگی این است که در این کتاب به جلی استفاده از کلمات ((فصل)) و ((بخش)) کلمه ((مرحله)) به کار رفته است. مرحله، حکایت از حرکت و فرایند می کند. حرکت و فرایند، سیر وجودی انسان از اندیشه تا عمل است. آموزه های دینی باید به گونه ای عرضه شوند که با آموزه های عملی پیوند داشته باشند و انگیزه حرکت به سوی عمل را افزایش دهند و انسان ابتدا راهی را می شناسد و سپس به آن ایمان می آورد. این ایمان، شوق حرکت به سوی راه را در انسان ایجاد می کند، تا این که انسان به تصمیم و اراده می رسد، پس از تصمیم، راه می افتد و به جلومی رود و همچنین بین دین و زندگی در پایه های مختلف ارتباط موضوعی وجود دارد، مثلاً کتاب دین و زندگی سال دوم ادامه کتاب سال اول است.

در دوران متوسطه درس قرآن و دینی به هم پیوسته شده اند و این پیوند نشان دهنده این است که ((راه زندگی بر مبنای قرآن)) می باشد. به تدریج آیاتی از این کتاب آسمانی را مطالعه خواهند کرد و از هدایت های آن بهره مند خواهند شد و قرآن کریم هدایت انسان به سوی معرفت دینی می باشد.

ساختار فیزیکی کتاب دین و زندگی نیز از جهت طراحی جلد، طراحی صفحات کتاب، تصویر گری و انتخاب تصویرهای مناسب، هماهنگی بین تصاویر مناسب، هماهنگی بین تصاویر و متن، نوع حروف و اندازه ی آنها تا حدودی رعایت شده است که این امر باعث جذابیت کتاب و سهولت استفاده و به استحکام آن کمک می کند و از این طریق یادگیری را تقویت می کند.

* در کنار نقاط قوت زیادی که کتب دین و زندگی دارند اشکالاتی نیز به نظر می رسند از جمله:

1. دانش آموز یاد می گیرد که وقتی به تکلیف رسید نماز بخواند و روزه بگیرد اما یاد نمی گیرد مفهوم نماز خواندن چیست؟
2. دروس استدلالی کتاب دین و زندگی بیشتر جنبه حفظی داشته ، اگر از دانش آموز در مورد توحید پیرسیم ، همان تعریف کتاب را می گوید ، ولی عرفان کافی در مورد این مسئله در کتابها نیست و نتوانسته دانش آموز را جذب کند و به نظر می رسد که کتلهای دینی باید بیشتر تاثیر گذار باشند و مطالب با استدلال کافی و مهارت کمال طوری برای دانش آموزان عنوان شود که دانش آموز حتی این مطالب را به خانواده منتقل کند.
3. دامنه ی آموزش احکام باید وسیعتر شود چون مربوط به بعد عملی است .
4. از شیوه ی عملی زندگی ائمه علیهم السلام لازم است مطالب بیشتری بدانیم . ما در صورتی می توانیم موفق باشیم که از سیره عملی ائمه (ع) استفاده کنیم .
5. یکی از راههای تاثیر پذیر کردن آموزش دینی استفاده از مضامین بلند عرفانی و اخلاقی دیوان حافظ است . این دیوان که به تعبیر خود وی بیت الغزل معرفت است ، در سلوک معنوی اثری ناب و گرانبه است . لذا مناسب است که در قسمتهای بیشتری از کتب دین و زندگی از کلام حکمت زاو ره آموز حافظ مدد گرفت . خصوصاً که جوانان ما انس و الفتی با دیوان وی دارند.
6. بعضی از بحث های کتاب نیازمند شرح و بسط و تطبیق بیشتر با نیازهای روز است . بخصوص مطالب دین و زندگی سال اول .
7. جای مطالب کتابهایی مثل صحیفه و نهج البلاغه که در حقیقت تفسیر قرآن است ، در کتاب دینی خالی است.
8. طرح مباحث اخلاقی و حقوق متقابل خانواده مورد نیاز زیاد دانش آموزان می باشد.
9. بیشتر قسمتهایی که برلی مطالعه آورده شده در حقیقت اهمیتش از سایر قسمت ها نیز کمتر نیست بلکه در مواردی مهم تر از متن هایی است که اصلی تلقی می شود و اگر چه فلسفه ی برای مطالعه بودن این قسمتها این است که دانش آموز بدون دغدغه ی نمره و امتحان این قسمتها را مطالعه کند تا تاثیر بیشتری روی او داشته باشد ولی حقیقت امر گویای چیز دیگری است و آن اینکه بیشتر دانش آموزان متاسفانه فقط قسمتهایی را می خوانند که برای امتحان و ارزشیابی باشد و این قسمتها (برلی مطالعه) مورد بی توجهی از طرف دانش آموزان قرار می گیرد.
10. بهتر است معانی ابیاتی که در متن کتاب بکار گرفته شده است در کتاب راهنما آورده شود .

* در کتاب دین و زندگی (1) این اشکالات به نظر می رسد:

1. درس پنجم پایه اول بصورت ادیبانه آمده است و این باعث دشواری این متن شده است و این امر باعث می شود که دانش آموز از اصل مطلب غافل شود بهتر است متن با بیان ساده تر آورده شود و هر قسمت دارای عنوانی باشد یا پیدا کردن عنوان را بر دوش دانش آموز گذاشت.
2. درس هفدهم و هجدهم که در مورد دوست و دوست یابی است و از مباحث ضروری و مورد نیاز دانش آموزان است بهتر است که این دو درس بعد از درس اول که در مورد انتخاب بزرگ حضرت ابراهیم (ع) آورده شود و دلیل ارتباط درس اول با درس هفدهم و هیجدهم را در این بدانیم که برای موفق شدن در انتخابات بزرگ ، یکی از عوامل داشتن الگوی مناسب ، دوست خوب می باشد . (مثلاً حضرت ابراهیم (ع) که به عنوان الگو و اسوه می باشد.)
3. حجم کتاب دین و زندگی (1) نسبت به زمان تدریس آن که در هفته 4 ساعت می باشد کم است و بهتر است این چهار ساعت برای دین و زندگی (3) گذاشته شود و دین و زندگی (1) به سه ساعت در هفته کاهش پیدا کند.
4. بهتر است همراه با متن کتاب ، تصاویری مناسب و مرتبط نیز آورده شود. مثلاً قسمت ((راه های رسیدن به ایمان)) .
5. بهتر است در قسمت ((نیت و قصد عمل)) که از جنبه های اعمال ماست در صفحه 89 ، سخنان امام خمینی (ره) در مورد اثرات اخلاص در عمل بیان شود.

6. در قسمت محاسبه و ارزیابی در صفحه 91 بهتر است ماجرای پیامبر که در واپسین روزهای حیاتشان وارد مسجد می شوند و به مردم درس محاسبه اعمال قبل از حسابرسی الهی می دهند نیز آورده شود.

* در کتاب دین و زندگی (2) اشکالات زیر به نظر می رسد:

1. در درس چهارم (روزنه های خطا) در قسمت ((موانع رشد و رستگاری)) بهتر بود در قسمت نفس اماره این بیت شعر مولوی که در مثنوی می فرماید:
لی شهان کشتیم ما خصم برون
ماند خصمی زویتر در اندرون
این بیت گرفته شده از حدیث نبوی است که بعد از بازگشت پیروزمندانه از غزوات ، رو به لشکریان کرد و فرمود :
((مرحبا بقوم قضا من جهاد الاصغر و بقى عليهم الجهاد الاکبر))
2. در ترتیب موارد موانع رشد و رستگاری بهتر بود بعد از ((نفس اماره)) مورد ((دام های شیطان)) ذکر شود. زیرا شیطان مانع خارجی و نفس اماره ، در حقیقت ستون پنجم شیطان در درون ما است. و ارتباط نزدیکی با هم دارند.

* در کتاب دین و زندگی (3) اشکالات زیر به نظر می رسد:

1. قسمتی که اشاره به اعجاز معنوی و اعجاز لفظی قرآن دارد مبحث خیلی جالب و با اهمیتی است بهتر است به جنبه های بیشتری پرداخته شود ((مثلاً قرآن و خبر از آینده و اعجاز قرآن از دیدگاه علوم طبیعی)) در حقیقت اساس دین ما ، قرآن و سنت می باشند. وقتی ما این دو را خوب بشناسیم و تفوتش را با ادیان دیگر دریابیم ، می فهمیم که مادر دینمان چه چیزهایی داریم که ادیان دیگر ندارند.
2. به نظر می رسد اگر مبحث ویژگیهای فطری مشترک که در درس سوم آمده است ، اگر در درس دوم با قسمت هدایت ویژه ی انسان مطرح می شد بهتر بود.
3. در درس سوم بهتر بود ((عواملی که باعث ختم نبوت)) هستند بعد از مبحث ((عوامل آمدن پیامبران متعدد)) می آمد.
4. در مورد ویژگی های دین اسلام که سبب انطباق آن با نیازهای متغیر زمان می شود بهتر است با بیانی ساده مطرح شود و نیز مثالهایی در این زمینه مطرح شود.
5. در درس سوم قسمت ((عصمت پیامبران)) بهتر است مبحث ((عصمت و عدالت)) که در کتابهای قدیمی دینی به آن اشاره شده بود در کتاب دین و زندگی نیز مطرح شود.
6. بهتر است قسمت ((امی بودن پیامبر (ص)) با قسمت ((نوع اعجاز ایشان)) در صفحه 53 پاراگراف دوم ، پایین صفحه ، با هم ادغام شوند.
7. بهتر است در پایان حدیث غدیر ، این آیه قرآن که می فرماید : ((الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دیناً)) نیز آورده می شد و تصویری نیز که مناسب با متن حدیث است نیز رسم می شد.
8. بهتر است قسمت ((طرح یک سوال)) در صفحه 151 که مورد اثبات عمر طولانی حضرت مهدی (عج) می باشد این قضیه از جهت تاریخی نیز بررسی شود.
9. در قسمت جامعه ی منتظر ، مبحثی که اشاره به عوامل پویایی جامعه شیعه در طول تاریخ دارد در صفحه 152 بهتر است شواهد عینی از جمله حزب ا... لبنان نیز در این قسمت مطرح می شد.
10. بهتر است پاسخ امم عصر (عج) به اسحاق بن یعقوب بعد از سخنان ائمه اطهار در مورد فقها بیاید و بعد نتیجه کلی و راه حل دائمی را ارائه داد.
11. بهتر است در قسمت ((ولی فقیه چگونه برگزیده می شود؟ در پاراگراف آخر)) از سخنان امام خمینی (ره) که در مورد اهمیت نقش مردم در جامعه گفته اند ، نیز کمک گرفته می شد. بطور کلی در تملک کتب دین و زندگی وجود سخنان حضرت امام (ره) بیشتر احساس می شود. (3)

*** در کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی این اشکالات به نظر می رسد :**

1. در کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی بهتر است از کلام قرآن ، بیشتر استفاده شود.
 2. طرح جلد کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی بهتر است همان طرح اولیه (طرح کشتی و دریا) باشد و برای قسمت دوم طرح روی جلد کنونی در نظر گرفته شود .
 3. در کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی چیدمان حروف و سطرها مرتب نیست و سطرها هم اندازه نیستند و این امر باعث شده است که زیبایی ظاهری سطرها بهم بخورد.
 4. با توجه به اینکه تشخیص توحید ذاتی و افعالی در مواردی از جمله این آیه که می فرماید: ((قل الله خالق کل شیء)) مشکل می باشد . بهتر است که در توضیح توحید افعالی این سخن استاد مطهری که می فرماید : ((توحید افعالی بعد از خلق موجودات مطرح می شود بیان شود.))
 5. در تصویر صفحه 29 که اقسام توحید را به تصویر کشیده است ، با توجه به مطالب مطرح شده در متن درس در مورد توحید نظری و توحید عملی و اینکه میوه و ثمره توحید نظری توحید عملی می باشد بالطبع باید توحید عملی در تصویر بصورت ثمره توحید نظری ترسیم می شد در حالی که با نگاه به تصویر، این مطلب در ذهن تداعی می شود که توحید دارای دو شاخه است ، نظری و عملی که از هم جدا هستند و ارتباطی با هم ندارند.
 6. بهتر بود ماجرای حدیث سلسله الذهب بصورت خلاصه در متن درس آورده می شد.
 7. بهتر بود در صفحه 31 ، بحث ((توحید و شرک در جهان امروز)) ((مورد اول)) ، متن همراه با تصاویری جذاب از طبیعت همراه بود.
 8. بهتر بود که در قسمت میوه های درخت اخلاص ، همراه با هر ثمره اخلاص مثالی و نمونه ای نیز مطرح می شد .
 9. تصویر ابتدایی درس پنجم که در ارتباط با درس ((بازگشت)) و توبه می باشد، در نگاه اول و بدون توجه به عنوان درس ، اینگونه به نظر می رسد که درس در ارتباط با معاد و تهیه توشه برای سفر آخرت می باشد در واقع این تصویر در ارتباط با موضوع درس نیست.
 10. بهتر است برای ملموس کردن بیشتر مفاهیم درسی بیشتر مثالهایی زده شود که مطابق با مسائل روز (مانند : مبحث اختیار در بحث ((پندارهای ویرانگر)) که اینگونه نیست) .
- * برای اینکه دانش آموز احساس کند که این مشکلات هنوز هم وجود دارد و این مسائل نقل تاریخی نیست و بیشتر نسبت به یادگیری آن احساس نیاز کند .
11. بهتر است کتاب فروغ ابدیت (آیت .. سبحانی) مباحثی را در ارتباط با خرافات و مظاهر جهل مردم عصر جاهلیت دارد در قسمت کتاب نامه ، عنوان کتاب ذکر شود.
 12. در صفحه 134 ، قسمت ((فرهنگ و هنر)) این مطلب آمده است که ((هنر و ادب در تمدن اسلامی بر محور معانی متعالی ، اخلاق و عدالت پدید آمده)) بهتر است بعد از مطرح شدن این محورها ، برای توضیح بیشتر آنها ، برای هر محور مثالی مطرح می شد . گر چه در متن اشاراتی به آن شده است ولی واضح و آشکار نیست.
 13. به نظر می رسد در بیت دوم شعر صفحه 39 کتاب دین و زندگی پیش دانشگاهی کلمه ی ((مسلمانان کنند)) ، ((مسلمانان کنند)) صحیح باشد.
 14. در قسمت انواع هنر اسلامی مانند هنر تذهیب کاری ، خاتم کاری ، معرق سازی ، منبت کاری و ملیله دوزی ، به نظر می رسد که برای این نوع هنرها مثل خاتم کاری و منبت کاری ، تصاویری و نمونه هایی در این زمینه که معرف این هنرها باشند آورده شود.

**** نتیجه گیری :**

از ضرورت های تربیت دینی ، فراهم آوردن زمینه برای قرار دادن راه عملی و برنامه زندگی صحیح و خداپسندانه ، ضمن طرح مباحث نظری ، پیش روی نسل امروزی است ؛ نسلی که می خواهد در دنیای پر زرق و برق و پرهیجان امروزی ، زندگی سالم و مذهبی داشته باشد . با توجه به اهمیت این مسئله از تاثیر معلم نیز نمی توان غافل شد. در حقیقت اگر یک معلم بتواند عامل مثبتی در کلاس باشد و با بیان هدف اصلی کلاس و ایجاد جذابیت ، روی دانش آموزان تاثیر بگذارد بهترین عامل برای یادگیری درس دین و زندگی است اما اگر کتاب عالی هم باشد و بچه ها هم استقبال کنند ، ولی معلم نتواند جذابیت لازم را در کلاس ایجاد کند ؛ عوامل دیگر نمی تواند موثر باشد.